

Соколёнок

3/2020

май - июнь

Лачын

ДАГЪЫСТАН РЕСПУБЛИКАЙН КЪОНИ ВУЗЕЕ СА ЙАИХХЪЕ КЪЕККАН УШАХАРШЫН ЖУРНАЛ

Июнь – ушахаар гывааджен йыгъ вод!

Йишын ушахаар – планетин геледжагъ вод. Къыйна шы ушахаар гьидвааджее, къийхъа йишын планет инсанаар дена ахвас. Дюн`йейни гъар сурак`, гъар йыгъыл` аазыр-бышка ушах хъекIа: сассабы мысынчыхъа гъабатIа, сассабы машынек` авуб аахва, сассабы гул`лейлхъа туш хъабайле, сассабыб инсаний-ваала аагвал гъавъийнбыше бомбайк` авхъа гъооле. Гунагъ дешын ушахаар гъабтIий - энке хаIбна бынагъ вобна. Дюн`йел гъин меен ушах хъекIа къаджы, ахыр дюн`йейни едяар-шын нумаайендебы са джигеяхъа сабы ушахаар гывааджен йыгъ таIъин гъаъасди къараарехъа хъабайле.

Ман йыгъ 1949-гъэсди сен Парисил, хъунашщершини бейналхалкъ демократик федерацийейни конгресни къараарыка сана къабылехъе.

1950-гъэсди сенни июнни цIетдийн йыгъыл` 51 оIлкайл` ман йыгъ ушахааршын байрам водва къарар

къабыл вухъа. Российейни Федерацийел ман йыгъ, мактаббышее ушахааршын къыIлийн таIътилбы гийгъалан йыгъ вод ва манчыхъа гораб, ушахаар мани йыгъыл` гебшадба воохе.

Анджах сенее са йыгъыл` байрам гъаъийка сана шассе меб ушахаар къорамыш гъааъас вааIхаIс деш. Ушахааршыс цIепда джохъа джони аIрсее аахван едий дек` вухъай лезимда воб. Йишди оIлкайл` едеейи дек` кее дагъавъийн, ушахааршын хайбышее гудмишоохъен нимеенхъеб ушахаар воб. Сасса ушахаарыб гёотава, едее, дек` кее илэгъава, джоле гъебхы махъа хъабайле.

АIзизин едяар, дек` кяар! АIджыIзын, гунагъ дешын ушахаар мерункъуни хылелхъа хъумооле. Ушахааршын хъааъад нени джадгыранни падаркIаин ушахын йикI ачмышааъас деш. ЙикIел аххъе, ушахни мее энке гыранна падаркIа едий дек` вобумбы.

Ушахаар йишын геледжагь воу

Абдуллаев Сафар Хасмагъаиммадни дихын 95-ъэсын сен

Абдуллаев Сафар Хасмагъаиммадна дих 1925-ъэсди сени июлни вузани садъэсди йыгъыл' Рутул районни Хь'ойикни Хивее едике ыхъа. Манкъуна дек` Абдуллаев Хасмагъаиммад Шагъбаинна дих, ед` Абдуллаева Сона Аллагъвердийна йиш вухъа. Хасмагъаиммаддаи хиледже сенбына Ленин донани колхозна садры ыхъа. Мана Сувал'ни магъалее геер гырмагъыткана адамий ыхъа, Сафар манкъуни йицни ушахаршее ёкьуръэсда ыхъа.

Сафарее Цагъни, Мишлешни, Рутулни ва Азербайджанни Чардахбыва хивааршее хъадхъыгъ. Гооне 1941-ъэсди сен Закаталайни шагъарее хивни тассаруфатни техникумеехъа къабыл` ыхъа, амма ман техникум таам гъагъас манкъус къисмат ыхъа деш. Хагъна Ватанна

дагъвий гибгъыл мее, мана хаахъа, кумаг дешва хивеехъа саркыгъ. Манкъуни дек`кее мана хивеебын пешекараар дагъээхъа абкыгъына пешекарийваала гъагъас огъир гъагъы. 1969-1973-ъэсди сенбишее мана районни иджласна депутат сечмиш гъагъы. 1973-ъэсди сен мана джунни айлейка Азербайджанхъа, Къах районни Агъйезийни хивеехъа кочмышхъа.

Сафар халкъни агъее шааир хьинне аца ворна. Мана шеирбы ойкына гъала кыгъвалике джар гиргъыл. Манкъун шеирбы Азербайджане ва Дагъыстане къеккани китаббышее, кгазетбышее ва журналбышее водунбы. Шааирын гыргын шеирбы «Никан гетгъ» донани китабыка сана чапыке къайкы вод. Ман шеирбы инсанааршыни, дунгъейни миджагийвалыни гъагъее вод одкун. Гъагъде шааир йишди агъее дехъеейыр, мана джунни уфтанны шеирбышка сана йишди йикгъышее ешемишехе вор.

Агъуикъ Сафар

Банавуш

Гыргын гетгъы вака багъсика,
Эсмиш ээхъе гъу, банавуш.
Мыц кыхооле гъар сураке,
Титрамиш ээхъе гъу, банавуш.

Гъам гунайхъа, гъам къузайлхъа,
Йыгъна шавух гёохъа шалхъа.
Верыгъ угъхугъ йыгъни оохъа,
Мавудж гъооле гъу, банавуш.

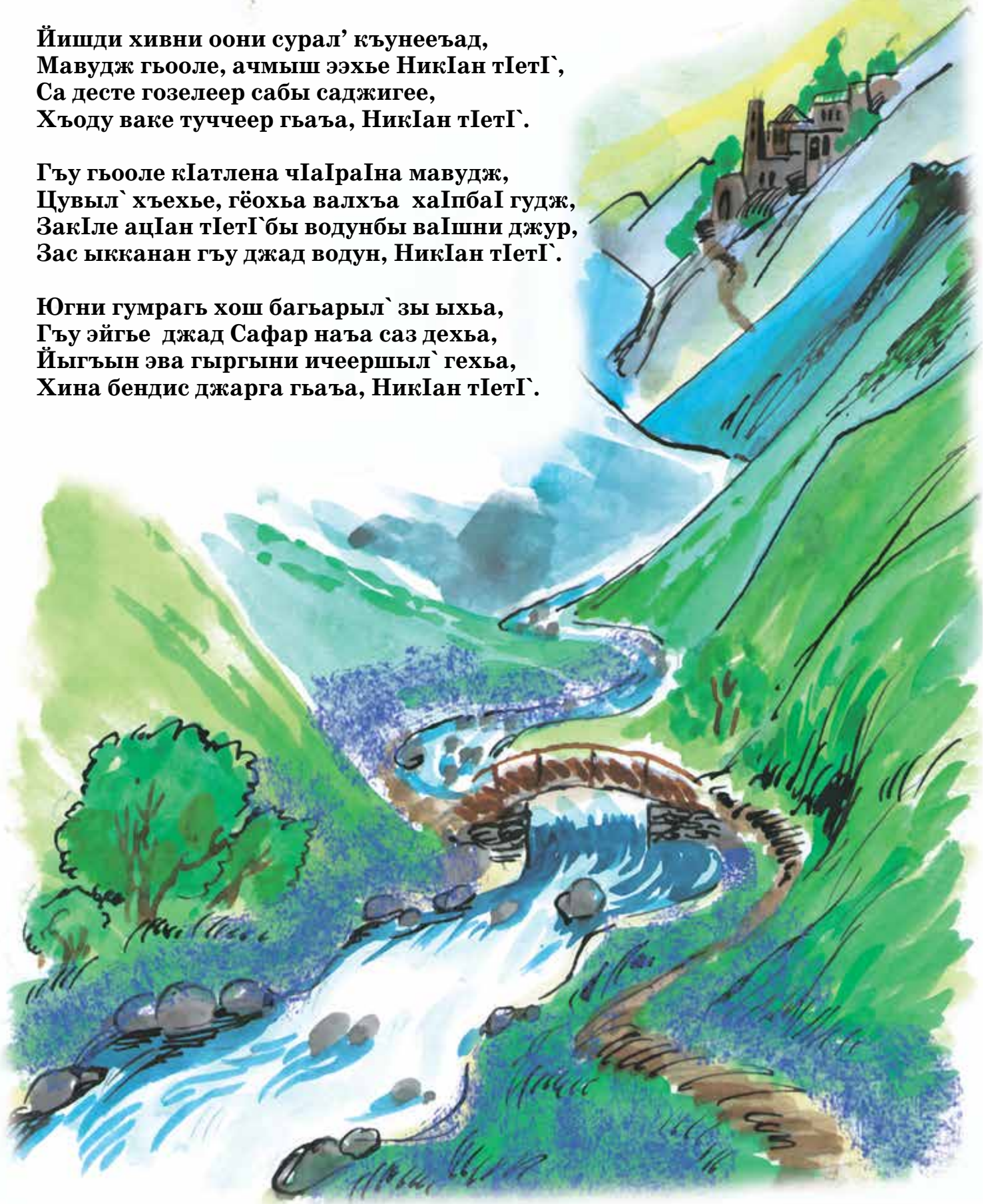
Гетгъышеегъад уфтанын гъу,
Гуккийн эйгъе: Мигъман вор зы.
Са джиге угъхагъс югна девур,
Ичеершин ярашыгъ банавуш.

НикІан тІетІ

Йишди хивни оони сурал' к'юнееъад,
Мавудж г'ооле, ачмыш ээхье НикІан тІетІ,
Са десте гозелеер сабы саджигее,
Х'ьоду ваке туччеер г'аъа, НикІан тІетІ.

Г'зу г'ооле кІатлена чІаІраІна мавудж,
Цувыл' х'ехье, г'ёохья валхья хаІпбаІ гудж,
ЗакІле ацІан тІетІ бы водунбы ваІшни джур,
Зас ыкканан г'зу джад водун, НикІан тІетІ.

Югни гумрагь хош багъарыл' зы ыхья,
Г'зу эйгье джад Сафар наъа саз дехья,
Йыг'ын эва гыргыни ичеершыл' гехья,
Хина бендис джарга г'аъа, НикІан тІетІ.

Абдылла Дагановын 80-ъэсын сен

2020-ъэсди сенни мартыни вуза Дагъыстанна Халкъ шааир, геер гыИрмаИтыкана инсан Абдылла Гъазимагъаммадна дих Дагановын 80 сенний быкырхъес.

Даганов Абдылла ГъазимагъаИммаИдна дих – шаир, прозаик ворна. Мана 1940-эсди сен ДАССР-ни ЧИИрайда районни Гочобни хивее едике ыхъа. Щетда манкъвее Буйнакс шагъарее педагожи училище таам гъабы, хъийгъа МДУ-ни журналистика факултетее хъаИдхъыИ ва М.Горкийни доюл`ни МоскИвайни АИдаИбийятни институтун аали аИдаИбийятын курсы таам гъабы.

МагъаИллимни пешейка ишыс гиргъылна Абдылла Даганов хъийгъа, ыИмыИрени ахыреехъа мее, Дагъыстанни гыргыни аИдаИби-баИдии журналбышда ва ушахааршыс ед`ни мизел`къеккани «Соколенок» журналбышда хаИрна редактор ишлемишхъа.

1970-ъэсди сениле ССРИ-ни язычеершини Иттифакъна уИзву ыхъа.

Мана Дагъыстанни язычеершини Идаара ГъейгъаИтна уИзву ыхъа. Авуб шааирна йишди мизелхъа саакИал гъавъуна къоИбле шеир гъооле.

Дурнабы

Хайбышеехъа аххъы акъва,
Геер иляккы дурнабышхъа,
Сесбышылхъа кИыра гъуву,
Анджах вуччуд деш къанмышхъа.

Дурнабы, дурнабы! Цувул`хъады,
Багъ, чолбыше гитту акъва.
Багъчебышын тИетИбы кИечу,
Гъарыб-гъарыб шунад гъекИва.

Ахыр дешди океане,
ТИуфанеена далгъа хьинне,
Няхъана ааИ йизын йыгъбы?
Эгъе закИле шу, дурнабы.
ШокИле къаджес югда манбы.

Шохъа дешуд не хав, маИкан,
Сергъадбышыл`оогъа айкИан.
Дюн`йе сабы хыг`хъалеехъа,
Гъайын ЧИийе вушда Ватан.
Къийхъе оогъа вушун сесбы:
«Ца ыИхмийхаИ дюн`йейс, инсан!»

*Урусни мизейле йыхъ-сумылхъа
саакИал гавъуна – В.Гъамзат.*

Сувана былах

Зы воб сувана былах,
Хьян хьыгъааI къайейк авгъа.
Сувалхъа абыйнбы зы
Хьинека воб шадагъа.

Сувал` оохъа цIа кIейдхьуйнкъаI,
Зы маIънийка хьян адайле.
Са сувана марал къавджее,
МаIънийбы йидж джад хъадайле.

Зы воб сувана былах,
Къайебышее йикI ыIхийхаI.
Орзул`-ортулна инсан
Зассе уIчуIр хъагъас аIхаI.

Хьян гъамбаше, гъекIва-гъекIва,
Къайебышле авхъа гичIес.
Гъасре дама, дерягъбышка
Аликкеджын карацIан сес.

*Урусни мизейле йыхъ-сумылхъа саакIал
гъавъуна – Валегъ Гъамзат.*

Йыхъбышда гымн

КӀаарни нукънеке
Аллагъее ибхъын.
МаӀгъкамувхъа шы,
ЦӀайееъаб гӀбхъун.
Ахтын сувабы
Шас вухъа маскан.
Энке миджагна
Воб йишда Ватан.

Нагаарат
Сувабышди къомахъа шы кӀейхы вод байдах!
Бабабышле шас едигар воб гына торпах!

Душманар абее,
Деш шахъа къорху.
Гъайни торпахыс
Едее шы вуху.
Деш ичӀес аӀхаӀс
Шалхъа са душман.
ЭкӀда вод хинджал,
Джанееъад вод джан.

Нагаарат

Албаныстанын
Таарых шы одкӀун.
ЧӀараӀн байдахбы
АӀршеехъа адкӀын.
Низамий шахъа,
Деш шахъа ахыр.
Ахтыда аххъе
Вушун ду – «ЦӀахур»!

Нагаарат

АӀлий султанее
Миллетбы саъы.
Даниял бег`ее
ХааӀхъаӀ алхъыгъы.
Сардарее байдах
Алхъавгъу чӀараӀн.
Авхъа деш гичӀес,
Не сувал`, АӀраӀн.

Нагаарат

Ул` гябхы ааІсда

Зы гяла кІррананкѳаІ,
ШыІнкѳааІ ары экстрасенс.
Увгѳу: «Вушди са гадейни
Хыле гѳакке кѳалам вухѳес».

Зы манке кІрра ыхѳа,
Нишыл` джар кѳанмыш дехѳа.
Дешхѳее хѳидгІынний гѳаѳас,
НаІбхуІна джус пай гивхѳас.

ГѳаІше оІгееѳад зулмат,
АаІ вор зы кѳавгѳу кѳанат.
Не няхѳа джар деш гѳирхѳыл`,
Не саѳас даІхаІ кѳел-хыл`.

ОІгееѳад ишыгѳ кѳаджее,
АаІс гыргына аІхаІсда.
Адамий гѳамана вор ки,
ТІабалааѳа йаІхѳ джусда.

Китаб

Вушуна бай дехѳа китаббышыке,
Хиледже карбы зас хаІдхѳыхѳа чике.
Вардына кѳонджевуб, кѳизилена сува,
ТІетІбы ыккананкѳус ыІхийхаІ эва.
Мана са хазна воб, деш чихѳа кѳиймат,
ХааІ ыІгѳийкараѳа дехѳеейыд кѳанат.
Югна гѳамбаз хѳинне джурдехѳее чике,
Гыргын дюн ѳе эѳхе йыгѳни кѳонекее.
Пыл гѳуву аххѳахѳа дахайсыр устад,
Китабын аляѳа кѳаІраІд ыІмааІрат.
Кал`лелхѳа кѳыІнааІгѳаІ кІааІ китабеенче,
ХѳыІгѳааІ мушкІун эва йыгІни кѳатеенче.
ОдкІунийнкѳун ооѳад геед тимар ихѳее,
Идяхѳа ед` дешын етимар хѳинне.
Шишыле гидяйхѳал гѳдхѳунийн кабаб,
Кѳелик` авуд ахва бейкара китаб.
Уфтанны акѳвалхѳа тІетІбы гидкІынее,
МичІахни хаІйбышын хаІнебы хѳинне,
Манке фелякбыше авгѳеейыр кѳулел,
Югна гѳамбаз хѳинне гѳивадже улел.

Аттал

Аттал йыхъбышда сувал'на хив вобна. Аттална хив Самур дамайни ахарни сагъни сурал', Диндийни, Голеджни, Сувагыл'ни гадигбышди гАлик вобна. Хив сувани къузайл' вухъеийб, къыдимиынаб верыгъ чини хайбышылхъа гёохъана. Хивын магърыбын сура – сувана аКъна, майдамыкана этяк, магърыбын сураме уфтанна, оклан ва вооХаарше авхъуна дера воохъе. Хивна ахтывалла дерягъни акъвале 2800 метрна оохъа воб. Мани ахтывалее йыхъбышди хивааршыке гъаИше сэдджу МухаИх вобна. Аттални хивеенче мана хив къооджена.

Аттални хивее къыдимиыйн экынбы (сук, сикЫл') ээхъедеш. Амма юхъанийн сук, хытIабы югда алееле, чинид югун маIгъсул гъеле. ГъаИше Аттални хивее экынбы эзуй, эгъес ээхъе ки, аIреенче адкIынийн. Шенке эзан джигабы гъаИше манбыше окIас гывадже вод.

Аттал гееб йиссейна хив вобна. Хивыке Диндийни суралхъа йис-

сейн, ислам диныле гыхъан, някъвбы аху водунбы. Хайбышди санчыни баруге йыхъ-албанааршини мизел одкIунийн къоIдле, таарыхни аабидайн язы гъаИшед аху водун. Ман языбы, христиан диныкьва аIлаакъада, VI-VII-гъесди асырбышее маагъир устадаарше къайейл одкIун водунбы. Языйни гыIхъый'аллабатIрайннакъышбы, чини сагъни ва солни сурал' хачбы водунбы. Хъийгъа, йыхъбы исламни динылхъа илгъебчIийнкъаI, хайбы алягъани устадаарше къоIнисана аабидайл ман хачбы кIашыка сана харабыгъы вод. АIйибыка ихъеийд, хачбы аабидебышыл' аху водунбы.

Аттална хив йыхъбышди хивааршыни аIрее зияратбы хаIтданани сахивыс гыIсаб воохъе. Динылхъан иням Аттални хивее йиссейдад, исламыле гыхъад ыхъайн. Манчыхъаб сабаб вобна: Аттал, Мамрий (Мамрых) са хив вухъа. Мамреейд христиан динын ыIбааIдат гъагъан къоIбле кIинна килса вухъана. Хъийгъа манчыни санчеедемырчий-

на дукан (джадахъана) гивхъу. Хивни сагъни сурал', йиссейни Зарнайхъани, Къумулхъани йаІххъыл', гадига, сувани вукІлел Арматиян дона на хаІбна килса вухъа. Лекитна монастыр, Курмукун, Къахын, Лекитин, Къумун, ДжинаІгъыІн, (Гуллюгун), МыІхаІхын килсабы V-VII асырбишее аляийнбы водунбы. Аттална хивыб мани джаргеехъа геохъа.

Атталын халкъ гъамбаше гъаІракатее ыхъа. Манбы Галахъа хъебни гадигыле ивийкыр: Сувагылни дерайлхъа ВуІхни гадигыле (гал'бышыле), ХъованаанкъаІ Голеджни гадигыле, Агъдамбышылхъа Диндийле манбыше йаІхъ абчы. Карванбышын хаІтдананбы Диндийле ийкыр. ВаІкъаІбышын сюрубы, чаврабы, балканааршын йылхыбы Голеджын ХъованаанкъаІ геечІу, манчед чини оІрушбышылхъа адкІын. Аттал вакъаІбы, чавра, балканаар гывааджес ибхъынна хив вухъа. Атталгъанче югни балканыка 4-5 саІгъаІтее Мамреехъа, ЧІаІрхъа (Закатала шагъареехъа) йыхъбышди энке аІкъаІнани хивааршеехъа инсан гыйхъарнаний.

Мамриний Аттални хивааршын джаІмаІгъаІтбыд са ыхъа. Мани къоІни хивни аІрее гъамбаше насылбышын, инсанааршын ивийкырый, кочес абкІын-хъабый ыхъа. Мани джаІмаІгъаІтбышын, хивааршын джуредхъай Совет гъоІкууматни деврил гидгъыл. КІалхозбыше гъин хиваар Дагъыстанылхъайи Азербайджанылхъа джураы. Манке мее, йаІгъни кІалхозбы къурмыш гъаъас мее, чІийе джаІмаІгъаІтбышди ихтирее ыхъа.

ХаІбни Ватанни даІвъээ Аттални джаІмаІгъаІтын хаІдын иштырак гъаы. Манбышын хаІпбанан джегылеер мааъаб батмышеебхъайнбы. Сагъба сабкІылыйнбышыке хаІпбаІнанбы яраламышувхъа хъабы.

XX-гъэсди асырни 50-гъэсди сенбышыл' сувал'ни йыхъбышди хивааршын Азербайджаныкан тасарруфатын аІлаакъабы къацІадкІунийнбы ва манбышке къыІдимийн оІрушбы алятІуинбы. Чини эвезее Россияйн манбышыс Калмыкиейл, Бабаюртул' оІрушбы, бинябы гиххъесын джигабы хъуву. Мани вахтал Аттални, Калелни, ДжинаІгъни, Коршни, КІуссурни, МыІхаІхни джаІмаІгъаІтбышыс хиваар адчесын джигабыд хъувийнбы. Аттални джаІмаІгъаІтын, Калелни, ДжинаІгъни, Коршни джаІмаІгъаІтыка сана аликкы, Бабаюртни зоонайл хив абчы.

Атталбы, сайыс хиледже хаІдын халкъ водун. Манбы, шагъарбышыле, са джура хивааршыле савагъийба, санаб сувал'ни Атталее, Мамрее, Бабаюртни зоонайл тезеба алявъийни хивааршее ешемишоохъе воб.

Атталбы лап авала заманайле геобдоюкан малдараар, гъамыб экынчегер, мейвачеер вухъа, багъ-бахчейна иш ваацІанбы вухъа. Экыныка, багъ-бахчейка Мамреебын атталбы машгъул вухъа. МанбышыкІле ваІкъаІнаб, мал-къарайнаб пеше ваацІа вухъа. Мамрийн хеккаар, эрыкъеер, цІабылеер, инджилеер, джалах эчеер доюка ыхъа. Шенке атталбыше джынснани балканааршын йылхыбыд гываадженбыний. Атталбы тІотІааршин устадаар вобунбы. Атталбышди июттун дад гыргыни Дагъыстанни РеспубликІайл' ацІа вод.

Къийнад атталбышын джаІмаІгъаІт гъаракатее водун. Манбы Сувал'ни маІгъалыл'на джона хив гывааджес чалышмышоохъе воб. Дагъамни ешаайишыка сана хив, Ватан гывааджен гъин инсанаар гъар джура къийматыс ва гыІрмаІтыс лайыкъба воб. Аллагъее йишын джамагъатбы, няа ихъеейыд, гываадженбы.

Суван тлетГ

АваакIу вод таIрыIф эгъес,
Ул` гьибхъырий летти суван тлетГ.
СадкIыл хъале хали-халчейлхъа,
ГяцIы вод йер-юз эван тлетГ.

Ишыгъ вод алишщу улен,
Матхъа ахуна зы чиле.
БатIрайда вод са-санчиле,
Лагаран, чIаIраIн, чуIваIн тлетГ.

Лайыкъда гъар югни доюс,
Дёзюмыка думаныс, чийис,
Гъар сас-са миджаг ичийс
Аххъас вод вассе диван тлетГ.

Дерайле сувани янылхъа,
ЦыцIахъайнбы вергъелхъа.
ЭкIни юхъанийле цувыйилхъа,
Гъооле деш вассе аман тлетГ.

Йизда ЦаIхий

Ёкъни сувабышди аIрее,
Шейх-МаIгъмыдни зияратни къаршее,
Къанатбы гъадкъурна къуш хьинне
Илёбзуроб, батIрайна, йизда ЦаIхий!

ХаIбна валхъа аблявъу заалумарше зиллет',
Хъеба йыгъын гёдхъун аIзиз миллет,
РаIгъмаIтыхъа абкIынийнбышыс дженнет,
Игитершда хив, йизда ЦаIхий!

ХаIбба шейхар йигъни вукIлел' вухъа.
Джона къалам къылынджыле экIба вухъа.
Джон ихтилет тют`йе хьинне ыхъа.
Аалимаршина хив, йизда ЦаIхий.

Нявхъа шен йыгъын игитер?
Манзик алявъуйн таарыхыс джегилер?
Аллагъ, вушди гыргынкъус гъелен дженет,
Ханаршына хив, йизда ЦаIхий.

Гъу гъаIше салламыш гыымаъа хъуш,
БатIрайна йизда сувабышда къуш.
Йыгъын къанатбы хъыхъа мее,
Ачмышувхъесда гъу дженнетын вард хьинне.

Гееб ваацІан ушах

Селим кІирра ихъеейыр, гееб ваацІан са ушахний. Са зиян гъу-ву, ед` алдеехъвананкъаІ, мана джувабык` авур ахвана дешдий. ГъарнаІххъее са багъна гъавъу, вуджее вудж темизеехъа хъыгъайгъенаний. Мана хаана тек гадева, едее, дек`кее, йичубыше джус ман меен оюнджахбыний алищцу ки, хааъад манчике чІийелхъа гов гивхъесда джига дешданий. Селимыр ки. йиджбы пІолол гёку, эхъалхъа мее чиканий гъивага. Эхъа хъыхъа, ушахаар къаляаъасда вахт хъабийнкъаІ, един са гъаман сесний ээхъе: «Бала, оюнджахбы сеъэ. Къалихъасда вахт вухъа». Селимеейыд ыккан-деккан йиджбы саъа, манчикаб хиледже джуна вахтний авайкІан.

Са йыгъыл` хаІнни йичувее чоджус джурабаджур фигурбы гъаъан, хайбы, машинбы саъас ээхъен пластмасын кІубикІбы алищцу адайле. Манбы сана-санчик` атІикъан гъаъы мее, чике ыкканан кар гъаъас ээхъенний. Селимыр, йиджбы пІолал гёку, эхъалхъа мее чиканий гъивага.

Вахт авайкІан, кІубикІбы къелик` авуд аху, гъадкъур, хъыІхъийле кІыл` хъехъе.

Са йыгъыл` Селим хъары едике, джус кІубикІбышке хаІдын хав алиъий, хааъиш гъаъа. Анджах кІубикІбы кІыл`да ахува, манчике хаІдын хав ээхъе деш. Манке Селимее эйгъен:

– Шенке гъу зас хаІдын хавний аляъа, гъаІше няъа кІинин хав аляъа?

Едее эйгъен:

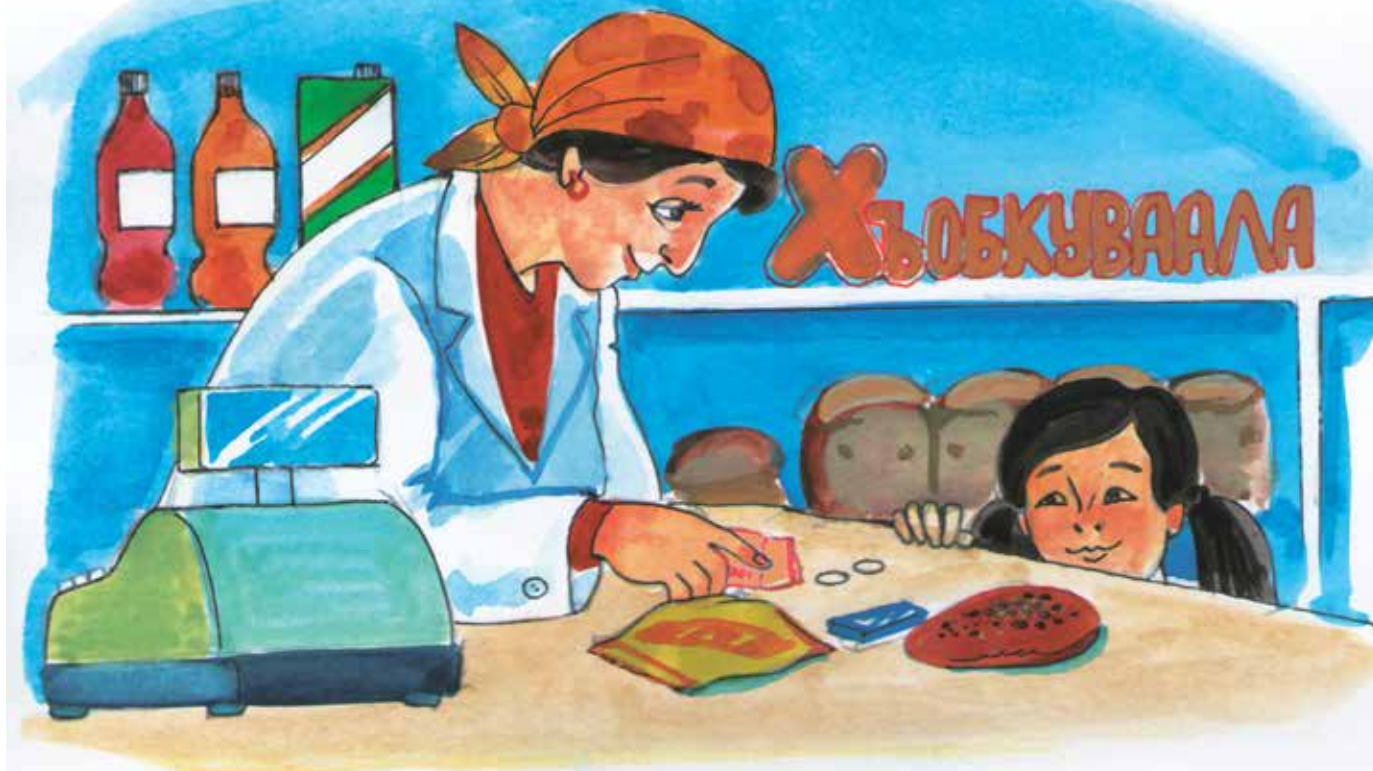
– Зы вакІле эйгъенкъаІ ки, оюнджахбы пІол вол`ли гюмока, гъу зал` кІыра гъуву деш. Манбы гъу гёку, гъакъвар гъаъы, кІыл` хъыха.

Селим мер джувабык` авур идяхву эйгъен:

– Гъу гъар эхъал` зака алдеехъванна, оюнджахбы гуджнада сеъэва. Зынад чише оше сикІынийнбы гъакъвар гъаъы ки, манбы зарада саъас алхеджынва. Дешхъее гъамбаше зы йиджбы саъы, ойзарна.

Мер Селим джувабык` авур аху деш. Ед` манкъуле маттийхъа ээхва.

Динарее мактабни кьодъэсди синифеений хъадагхъаг. Манкъухъа хъадхыйлхъа хадын гъавасний вод. Энке геедыд джес гыгсабын дарсний ыккийкан. Магъаглимее хаахъа гъувуйн гыргын тапшырыгъбы, мисалбы геед уфтанда йиджее джад гъаггъаанбыний. Гъамбаше мана, агъла кыйматбы алятгуг, хаахъа хыйееленаний.

Динарееван хав шагъарее, йицукъвагб мартабанани хаани хъебыдъэсди мартабеений вод. Джони бинаани цепбийни мартабее хабна гастронмний воб. Сассайгххъее хаа едни хыле ишнанкъаг, манкъвее Динара гыней алишщес гастронмеехъа къихееленаний.

Са йыгъыл` мер едее Динара гынейи къатых алишщес дуканеехъа къихееле. Динара, увгыйн карбы алишщу, хаахъа хыйеелена. Едее джесхъа 100 манатний гъуву. Шы нооца увгыйнний ки, манкъухъа гыгсабылхъа геед хадын гъавасыхъа. Динара хаахъа ийчгуг мее, карбышыс гъувуйн пыл гыгсаб гъа-

гъа гийгъал. Сайыд манкъукгеле къеджен ки, дукандарее джес къабле манат гъеххабавуд саакгал гъавгуг. Манкъвее ед` хъортгугл` эйгъен:

– Мама, дуканеена Патимат халай чашмышийхъа зас гъеххан пылуд хъуву. Зы гъаггъде аркгын ман пыл сакгал гъагъасын.

Ед` хъары илеекана, Динарее хъодкудавуд эйгъе. Манкъвее йишщени вукгелелхъа хыл` къадггуг эйгъен:

– Молодец, йиш! Гъамбаше гъагмагхугр хъоркура ва савадыка йихъе.

Динарее аркгын пыл сакгал гъагъан. Патимат халай ичийни гъаракатыле маттийхъа ээхва. Йиджее тезеданда пыл гыгсаб гъагъы къеджен ки, йиджее карас дехъан пыл Динарайсхъавуд хъуву, Динарайс сакгал гъагъасын пылме джесуд аххы. Динарайни мани гъаракатыле Патимат халай геер разийра ээхва. Манкъвее Динарайс, хъоркувал`ыл` алла, алятгуг кланфитгбы гъеле. Динарар шадра хаахъа хыйеелена.

Ыһса идаагна хабар

Дюн`йе гицИдхьу Ыһса, гьорху вудж махъа-шахъа,
Геер ыГгыйкыр гьирхьылна ахыр са базареехъа.
Къавджуна ки, са хуваа чИийел гебчы, гьуву джан
ХъивкИвеейыб, Юсуф хьинне, анджах авхуйи уфтан.
Кучеебын инсанаарыб, гьарункъвее са кар эйгье,
Къузгъун хьинне сабийи, чилхъа джуваббы айгье.
Санкъвее увгъу: «Радеъэ, чИийел оодун гьин джасат,
Йишын йикГ`бы илийкъал, къавджу мее чина сифат!»
Санкъвее увгъу: «Мурдарын улепбы одхьунийнбы.
Зулматылхъа сакIы маГгь, фыкырбыд гедхьунийнбы».
Гьоканане маа дехъа, гьарункъвее гивхьу са мыз,
Гьар гIалеенче хьиггевчIу дерд гьоолена са аваз.
Нубат Ыһсайлхъа гьидхьыр, чилхъа «гядхы улепбы»,
Садджу миджагын къаджы, увгъу уфтан джуваббы:
«Вай, нимее уфтандайи хал гёку – кIуда-кIуда,
Чин джагваран силибыд мирварийле миджагда».
Къайхьийни джуваббыше зулматын къаххъы сатIул,
Гьыргынкъун мани нурее силибы къекIва гидгъыл.
Церра вахъа илякке, мерна пис маъа сайыр,
ЙыкIаIл юшан гъагыйке гьуджоона хъооI вас хайыр?
Авхъу оГгее нахварий, мехье гъу вас джар гъаIйран,
Вуджее вудж оГгмыш гъагъы, ахты хъидехье инсан.
Гъу юххъанни палтарее, илёрзулеейыр шадра,
Вахт хъабайле замаанайн вал`оохъа къадгъвас къара.
ХааIнче къумооджеджынва джанал`аIйибна кIуда,
Хайыбышеенче къахуву Танрее йуIчIуIбле перда.¹
Лагарани аIршееъад тIабал маъа гъу леззет,
ХаIнебышын гьин тIеха деш вод йыгъын амulet.
Гъу хуваа деш, йыгъни мее деш ибхьын гьина халта,
Ыһсайна аIмаIле деш, нягас гъу юк алятIа?²
Хайыбы – сипIырийн палтар, ыIхийхаI вардын эва,
Гьуджоона йишын дюн`йе? – завал хъидхьырна мейва.
Дюн`йел гьыргын ыхъайн кар, гьам гъаIшеде идхьынийн кар,
Дерягъееъаб са такъра, чихъа дешын са апар.
Дюн`йейна дерд умобхъан, Хаджа, чихъа дешын дад,
Низамийс пай джурмааъа, ул`авхийн дешын са джад.

*Урусни мизейле йыхъ-сумылхъа
саакIал гъавъуна – В.Гъамзаев.*

1 Аллагъее йуIчIуIлле феляк, хаIвуIн йуIчIуIлле къат манчыни мее идхьын ки, малякаршыкIле инсанаарше гъагъан писин ишбы къимеджеджын.

2 Бейтна маIгнаа: даIхаIсын ишбы гарданахъа илмаатIа.

ХАЛНИЙ АСЛАН

Мурад Саид

Са хьаІн ооѡаб гивѡур, разийба чиле,
Асланылхѡа гѡарай гѡавѡу ювейле:
«Гѡей, чІалагна паччагѡ – клѡрчІунна кѡаІсда,
ЧІаІрбыд угѡоттулуд, дешур саѡасда.
НаІхуІбна Аллагѡее васѡа хѡуу тахт?
Йишди мее гѡу ворна – бейкара, бадбахт.
Гѡаѡас вааІхаІ дешуб паччагѡна ишыб,
Йыгѡни гѡлкумыхѡа са маІѡнаа дешуб.
Нимее кѡочахда гѡу ихѡеыйд, Аслан,
ГѡаІррамышѡа деш, ацІахѡе, зы ман».
Мысайи хѡаІнан чис гѡин яра ыІхыІ,
Аслан гѡыІрсын хааІхѡаІ илхѡечІу, гихыІ:
«КѡутІмоокІал гѡу кѡаІсда , аІйбаІджаІрна хѡаІн,
Пештини машшейка гѡу гѡотас вуккан.
Айбѡеее гѡу, ахвас деш са джига сагѡын,
Иляке, джигеыйее шаарикІбы йыгѡын?
Кѡомбул алла хѡивхѡес вахѡа гѡунейр деш,
Ийкар гѡаѡас даІхаІ вассе кокун леш.
Селлимба кѡалербчы йыгѡни мее зы тахт,
Нишысна гѡокІа зы гѡавагѡийба вахт?
ВукканаІбхуІна шитІ гѡавееѡаб вухѡее,
Кѡанатбыше сайыд кІыра илдийхѡее,
Мана кѡаіе хѡинне чІийес хѡивийхѡар,
Силибы агѡыгѡы, чакѡал гѡивийхѡар.
Иляке гѡу захѡа, ай кѡаІраІн кал`ле,
Йыгѡни фыкыреехѡа хѡадийнне кул`ле,
Гѡамбаше деш гѡунаб иляакы хааІнче,
Нений хѡадийн увгѡу, гийхѡаІраІс чене.
Кѡанатбы гѡадкѡурее, авхѡа кѡаѡавхѡас,
Авуб гѡу ем вухѡес чакѡалыс, хуваас.
Зы Аслан вод! Гѡавгѡу чалагылхѡа сес,
Манке зы йыгѡын быІт` алыатІу хѡалес».

Урусни мизейле йыхѡ-сумылхѡа
саакІал гѡавѡуна – В. Гѡамзаев.

(Ойгил`ын 2-тэсди нумрее)

Диде, уф ааа-ааа, кIукIейхъа сана гыццяхана йыкъ илѳогъа Раджаб дайикIле эйгьен:

– Эгье закIле, гыня гьуджоона йыгъни вукIлелхъа хъады? ЗакIле къайхыйн ки, гыни сурабышык` сѳ гьаIвалувхъа воб.

– АцIа водне вакIле, чини хылеенче гыня диндж дешын, хаIмде хъабы гыня зимгъырий гьааа, хуваабыд чилхъа гьаадакIва, сюрү къалихъас гьайсар деш.

– Цепба абыйнкъаI, зы сакъоIнаIххъее хааIхъаI тифанг авгъу, мана хъабкыIн гьивхуна. Хъийгъа абы йизда са давар алябты абкыIнна.

– Гъу гул`ле чилхъаний аагъас.

– Манчыс маньд гьала кIилда вод. Анджах захъа гул`лебы дешынбы. Захъа сэдджу къырма воб. Манчѳ мана сэдджу яраламышаагъасда ва чикаб мана гьалаб пис хъувхъес. Зы чише гъу гыняхъа хъортIул ки, гул`ленан пIатIронбы ал`леджынва, – хъошщѳ хъибзырна къошелюле алябты Раджаб эмее эйгьен, – Йизди тифангын калибр ацIахъайнне? – мед манкъвее хъидгIын гъаан.

– НаIхуIдна дяцIахъес? Йишди тифангбышын калибрбы са вод, – диде, джун чантеенче чил оо къабанни силибышда шикыл` цыцIавъуна къоIбле пIатIронна пачкIа хыгъабачче, маIхуIд эйгьен. Манбы устолулхъа гиххы диде джун хылепбы темизьяанбы ва чантеенче хъибцIырна са кIинна торба хыгъабачче.

– Зы гьаIше са ал`джахву хъалесда, сикIынийн кIашкIалеер, дарманын окIбы, алабы сагъас ыккан, гъу мани дягее гиуъре, зы са гьавуле хъалесда.

– Дидей, бес сѳ?

– Гъуджоона сѳ? – дидей захъа терсинара илякка.

– Гъу бес чиле хъаIкыIн чише?

– Пал` югвал`ыс аахъе, наIдхуIн хъаIркыIнийна?!

– Манке, дидей, тифангхъееб вака алябте!

– Гъу няа ман мее васвасеехъа гехъа? Зы алкыIняхъа деш ааI. КIашкIалебы сагы, экIра хъалесда, – лигабы сагы диде ман эйгье, – Сѳ хъабкыIн гьивху воб. ВакIле эйгьен ки, адамий ихъе!

6

Явашда-явашда мичIах хъехъе гидгъыл. КъадцIит`тяар гьекIва гидгъыл. Раджаб эмее давараар гьаайкы агъылеехъа адахъва, хъийгъа хуваабышыс кар гъеле ва дягеехъа осбы адайле. ЗурабыкIле, дягайни кIанени былахыл` тIарийкIабыи кIукIаар гъойгъаланкъаI, сайьд хуваабышын гьаадакван сес къийхъе. Мана фыкырмамышехъена ки, дидейме хъооI ва хуваабыд джухъа гьаадакIва. Сайьд манкъукIле дидейн сексанмышхъайн сес къийхъе:

– Раджаб, экIра ихъе! Раджаб няана гъу!

Сайыр мичIахвалее ЗурабыкIле хылепбы хааIхъаI кIяххы гьарай гьаагъана дидей къедже. Зураб

маа чашмышхъа ахва.
МанкъукIле дидейке
хъ`ебилле метрнани
манзилее, зимгъы-
рий гъавъу, хъушей-
ни къаIЧбышеенче
богъ къеккана са
хаIбна ваIгъший
гъаIйван къоод-
же. Мана гъуIджум
гъааъас гъаззирув-
хъана, къоIни къе-
лил хъувхъа, чин
хаIдынIгал`аахъы,
экIын, чIакIын си-
либы агъыгына са
хаIбна сёйи. Ман-
чыхъа чIакIын
хъ`ынIтаарнан
паIтаIхъбийи, бо-
юсыб мана джон-
га меенайи.

– Гъадгъве!
Гъувура гъайын-
че! – меб дидейна
гъарай хъабы.

Мани гъа-
латее къоIни
гул`лейн сес хъа-
ды. Гул`лебыше,
сёюн цIобан къек-
ва одху, мана вухъу-
некейи паIтаIхъке ярала-
мышааъана. Манче мана гъалаб
гъыIрсламышааъана ва сё дидейл-
хъа къооокIална. Тифанг гъацIявъу
Раджаб эмее гъинаIхъхъее кIаненче
сёюс гул`лебы ыIхийхаI. Гъини
йаIхъхъее гул`лебы лезимни джи-
геехъа хъийхъаранбы. Манчына
са сёюни гарданыс, манасаме чини
кал`лейс хъивийхъар. Гъаракат де-
нана гъаIйван, къайе хъинне, чIийес
хъивийхъар ва дидей чик авур ахва.

– Гъазий!ГъазиймаIгъаIммаIд!
– Раджаб эмее гъарай гъааъа-гъа-
аъа сёюн хаIдын джандак дидейл
оогъа къешше гийгъал. Анджах сё
гееб йыIкъбаIйи ва манкъуссе мана

гуджукба джуни хаIнни чоджул` оо-
гъанче къавшес ваIвху.

– ГъазимаIгъаIммаIд, гъу ярала-
мышхъанане? Эгъе закIле, нен джи-
гайи ыкIар? – гъини элес Раджаб
эмее сикIылда саакитда хъидгIын
гъаъан.

– Мыга. Мыгайс ыкIар хъаъы, –
дидей гъувойгъар гийгъал, – Кумаг
гъеъэ, гъайна зягараг зал` оогъанче
къавшес, – манкъун къелбы гъалад
сёюк авудий аху.

(Хъийгъийн хъалесын)

*Урусни мизейле йыхъ-сумылхъа
саакIал гъавъуна – В.Гъамзаев.*

Вергъена система

Шы ешемишоохъен, Чийева эйгъен планет Вергъени системеехъа эчлен вод. Вергъени системни йыкънее геоб гъиццяхана халне гёбхъан воб –Верыгъ. Манчыни гыIхъийгъалла, чике джурбаджур манзилбышее молюдле аIсас планет илийкIар вод. Мани планетбышын х`ебыдгъэсын йишын Чийе вод.

Гъарни планетихъа йидж Вергъени гыIхъийгъалла илийкIаран орбит вод. Планетин Вергъени гыIхъийгъаллана быкырна аIбаттура алибкIырий сен гыIсаб ээхье. Чийел ман 365 йыгъна гъойгъар. Чийеле Вергъес делесни планетбышее сен Чийелинчиле кIилда гъойгъар, Чийеле аIкьаIнанчееме са сен хиледже Чийени сенбышыс барабарда вод. Планетбы гъамыд чини охани гыIхъийгъалла илийкIар. Планет быкырда чини охани гыIхъийгъалла алидкIырий сутIкIа гыIсаб ээхье. Чийел са сутIкIа тагрибан 24 саIгъаIтыс барабарда вод.

Вергъен, цIайыка гёбхъанна шарын хьинне, чини гыIхъийгъаллани планетбышыс кьуIмааIла гьооле воб. Вергъес делесни планетбышее (Меркурий, Венера) геод пырада вод, чике аIкьаIнани планетбышееме (Юпитер, Сатурн, Уран, Нептун)

геод мыкIада вод, чунки манчылхъа Верыгъен гъиццяхан шугъаабы, эгъес ээхье ки, гъийхъар деш вод. Анджах йишди Чийел температур не авхъа деш воб, нейыб геоб оохъа деш воб. Манчыхъа гораб, Чийелна температур чил оо ыIмыIр гивгъалас кьулайка вухъа.

Лагарани рангалын планет гыIсаб ээхъен йишын Чийе Вергъен х`ебыдгъэсын планет вод. Гъиня инсанаар, гъайванаар, шитIгъар, балугъаар са дахайк авуд ешемишехье вод. Чийена атмосфер чин даха гыIсаб ээхгъэ. Манчеейыб ки, ыIмыIр гывааджес геоб лезимна хиледже кислород вобна. Гъиня шы йишын дюн`йе алягъа, чин таарых ойкIан ва гъинче шы менни планетбышхъа иляка. Ман карыд эгъес ыккан ки, йишди Чийехъа кIинна са гъамбазыб вобна. Мана, чини гыIхъийгъалла илийкIарна, Ваз вобна.

Вулканбы

Вулканва джуваб аваалий-ни роомалыбышда Аллагъ Вулканни дуюке аляатIу вод. Вулкан эрмишувхъана някъв (магма), йыIхъ ва газ Чийени акъвалхъа хъигъечIуйнкъаI турамышехъе. Вулкан къутIодкIулийнкъаI, манче чийени акъвалхъа лаава хъыгъаагъа ва мана лаава вулканни краатерике алла авхъа гёбацце. Чика янашеба вулканын хааIхъаI йыIхъий газ дагъаагъа. Сасса кIадхъийни вулканбышди краатербышын кьомбы йызыний мыккын аххъы ээхъе. Ман вулкан къутIодкIулийнкъаI ман йызий мык, лаавайл аликкы, вулканни этякбышыл` сувойкIар. МаIдхуIни вулканни селикIле лахарва эйгъе. Вулканбы чини гъаракатыс сикIы сана-санчыке джурахъенбы: гъаракат гъаъанбы, къалядкIуйнбы ва кIадхъийнбы. Гъаракат гъаъан вулканбы экIда-экIда къутIокIалас аIхаIнбы; къалядкIуйн вулканбы хиледже вахтна гъаракат дена ахвуйнбы вод, анджах манчын къутIодкIулий къийнад гозет` гъаъас ээхъен; кIадхъийн вулканбы чике къутIодкIулий гозет` гъидяъанбы вод.

Чийен акъва сабара тектоник плитебышке идхъын вод. Манче, геед явашда ихъеейыд, гъаракат гъаъа вод. Тектоник плитебы сана-санчыс хъидхъыр мее, Чийен къабых мантиеехъа дирамышехъен ва мани кьоIни тектоник плитейни аIреенче мантиейна гъиццяхана лаава Чийени акъвалхъа хъугъоочIена. Мана лаава гъамыб материкIыл` оони вулканбышди краатербышди санчеенче хъугъоочIена.

Дюн`йел энке хаIдын вулкан Гъавай адабышеедын Мауна-Лоа вод. Мауна-Лоа гъавайбышди мизел

«Хылийна сува» ва эйгъен вод. Манчына ахтываала дерягъни акъвайле 4169 м вобна. Анджах манчына ахтываала дерягъни дибыле гыIсаб гъааъанкъаI 9 км-ле гъеххаба воб.

ГъIашде энке ахтын вулканбы Охас-дель-Салада ва Льюльайльяко вод. Охас-дель-Саладо испанааршыни мазейле йишди мизелхъа сакIал гъаъанкъаI, «кызман улепбы» хъинне сийкIал. Манчына ахтываала 6891 м воб. Льюльайльякойна ахтываала дерягъни акъвайле 6723 м воб. КьоIюд сана вулкан Чили ва Аргентинайни сергъадее вод.

Россиел энке чIакIын вулканбы КамчаткIайл ва Курил адабышее вод. Гъини зоонайл гъар сен тагриибан 60 вулкан къутIойкIал.

Дюн`йейн энке мизелхъа гидхъуйн вулканбы Итаалиейл`ын Везуви, Этна, Япониейл`ын Фудзияма, АфрикIайл`ын Килиманджаро, Индонезиейл`ын Кракатау ва медынбы вод.

Аливхас вааIхална балкан

(Ингилис халкына хабар. ОIги 2-гъэсди нумырее)

Анджах Кашмирна шагъ югна инсан дешдий вор. Манкъвее джуни нукараршыкIле эйгъен: «Гъудура, шагъареехъа хъигъеебчIе, гыргыни джамаIгаIтыкIле эгъе ки, Кашмирна шагъ Бенгални принцессайка эвлемешехъе вор».

ПринцессайкIле ман ацIахъа мее, манкъвее геед хаджалат цIыцIаъа ва ахырее са пIлан фыкыррамишехъе. Манкъвее йидж геер писра йикIаран хьинне гъеегва. Маниса йыгъыл` шагъ йидж къайджес арийнкъаI, манкъукIле ичий улепбы гядхы, джени тюлее къалирхъу авееке. Манкъуссе са джаб кал`ма къацIаакванас вааIхал деший ва мана хъийкIуна хьиннейи къеедже. Кашмирни шагъее, принцесса юг хъийхъес мее, джон даватбы са-къоIл`ле йыгъа йыкIаIлхъа алгъайгъе. Анджах мана юг хъидеехъена. Паччагъее фал`чеершыхъар хъигъна инсан къихеле. Манкъвее манбышке хааиш гъаъан ки, принцесса юг хъееъэджын, андах манбышыссе вуччуд гъаъас аIхал деш. Мана, улепбы гядхы, джени тюлее къалирхъу ээхвана.

Мани вахтал` Иранна Шагъзаада оIлкайле-оIлкайлхъа, шагъарыле шагъарылхъа ыIгъийкыр, Принцесса тIабалееъэна. Мана Кашмирни оIлкайлхъа гъирхъыл` мее, манкъукIле къийхъен ки, джамаIгаIт Бенгални принцессайни гъакIеевуд юшан гъаъа. Манбышди санкъвее эйгъейи: «ВакIле тезе хабар къавхъунане? Йишда паччагъ эвлемешхъес ыккыйкынна Бенгал-

на принцесса хъеекIа ворна. Мана геер писра йикIар вор ва шавуссе джад манкъус кумаг гъаъас аIхал деш вод».

Манке Шагъзааде пIлан фыкырашмишехъе. Манкъвее са фал`чийн палтарбы алиъы, айкIанна паччагъни ыIмааIратеехъа. Манкъвее эйгъен: «Зассе, вушуйи ыкIар, гыргынкъус кумаг гъаъас аIхалн. ЗакIле къайхъийн ки, Бенгална Принцесса йикIар вор. Зы инанмышехъена ки, зассе манкъус кумаг гъаъас аIхалс ын».

Кашмирни паччагъее мана Принцессайни утагъеехъа хъыккекка. МанкъукIле ичий улепбы гядхы тюлее къалирхъу къайджийнкъаI, манкъвее джени кIанехъа хъыхъа, кIыреехъа гъуджооме джад эйгъен. Манкъвее эйгъен: «Зы Иранна Шагъзаада ворна, улепбы имаахъа, мед йикIаранчынбы гъеъэ. Зы гъу къатдийхъанееъэсда». Хъийгъа манкъвее ахтыни сесека эйгъен: «Агар шу зы эйгъен гъаъээ, мана хъийкIас деш. Мана хъарына балкан нявхъа? НукараршыкIле эгъе, мана чолеехъа хъавледжын ва са халбна уджах хъегъеджын.

Нукарарше чолее халбна уджах хъаагъана ва балкан махъа хъавайлена. Хъийгъа Иранни Шагъзааде нукараршыкIле эйгъен ки, принцесса махъа хъайледжын. Манбыше принцесса уджагъысхъа хъийеелена ва мана чини кIане илеезарна.

Паччагъий джун нукараар уджахни шени сурак`хиледже аIкъаIнаний илэбзур воб, чуIнки уджахна гыIм

гееб гуджукайи. Шагъзаада, Принцессайи балкан уджахни маниса сурак`ний.

Шагъзаадее эКира Принцесса балканылхъа гийхъе, вуджур илхъечлү балканна ыМ цыцлааъана. Мани гьалатее балкан, шитГ` хьинне, хаахъаI илѳоха, ва манбы гьини джигайле аКъаIна хъоохъе.

Са гавуле манбы Иранхъа гьивий-

хъар, къоIдъэсди йыгъыл`ыд манбышын даватбы ээхъе. Манбышыс сана-санбы вуккийкананбы ва манбы, ыIмыIрени ахыреехъа мее, хошбахтба ешемишоохъенбы.

(Ахыр)

Ингилисни мизейлни оригиналыле йыхъ-сумылхъа саакIал гъавъуна – В.Гъамзаев

Ед`ни мизейна хьощце

Ед`на миз`шас баба-дидеершиле хьабына энке халбна девлет вобна. Шассе садджу ед`ни мизейни кумагыка сана, халкына асрбы вол`лу савъу гывааджына а`да`бийятна, маданийятна, а`да`тбышда, к`ай-дабышда гыранна хазна аляб`тас ваа`ха`с. Миз` дешхье, миллетид менни миллетбышыл` аликкы, ийгвалян. Йишди баба-дидеерше, язы дехьеейыд, йыхъ-сумна миз` аазыр сенбына гывааджы, шалхъа гывхьаравъу воб. Шынаб мана к`ай-дайлахъа абчы, хьоо`ни насылбышди мее, к`орамыш гьаа`ас вуккан. Миз` гывааджий а`лифбале гийгьал. Анджах маайыб йыхъбышда гьабы деш. Гьуджон гьа`ас, йишын сик`ыл`ба о`геехъа абк`ынийнбыб миллетниме деш, джониме чалышмышоохье. Гьарункъус таарыхее джун ду к`аледчес ыккан. Анджах иляака деш ки, ман ду югвал`исе к`алядачче, дешхье писвал`ыс. Йыхъбышхъа а`лифба воднанк`а`л, кьо`дъэсын, хь`ебыдъэсын, ёкьудъэсын а`лифба одк`унийнбышыс, ац`а деш, хьоо`ни насылбыше нена

кыйматме гьевлес? Мана таарихна иш воб. (Азербайджаныл` латынни график`айка сана одк`унийн хь`ебни джурайл`ын а`лифба вод). Кьо`дъэсын, хь`ебыдъэсын, ёкьудъэсын а`лифба – миллет хьо`на хьа`тый, джура`ыйва эйгьен вод.

А`изин йыхъбышын балабы! Шуня ешемишеебхьеейыб, ц`етдийн йишын а`лифба к`орамыш гьа`ый, ман хал`дхъыхъай вушун бордж вод. Агар ман к`орамыш де`ээ, шахъа не а`да`бийят, не маданийят ихьес деш, чунки йишди гыргыни шаир ва язычеерше джон асарбы ц`етдийни а`лифбака сана ойк`ан, йишын «Нур» к`азет, йишын «Лачын» журнал мани а`лифбака сана ишыг`еехъа хьы`гъаа`л. Шок`ле ц`етдийн а`лифба дяц`ахье, шоссе гьини а`да`бийятни аабидабышыс делес хьеебхьес ваа`ха`с деш.

К`ыйна шы шос ц`етдийн йыхъбышын а`лифба хал`дхъа`гъа`с гивийгьал. Шу ман хьал`дхъихьес чалышмышеебхье. Шос мани ишее уг`урбы а`рзу гьа`а.

Цепбийна хьейибле гьа`рф:

А а

Чапына форма – А а

Языйна форма – Аа

Гьа`рфын ду – [а]

Хьа`лхъый – [а] Араб [араб]

АI аI

Чапына форма – АI аI

Языйна форма – АI

Гьа`рфын ду – [aI:]

Хьа`лхъый – [] АIмаIле [м ле]

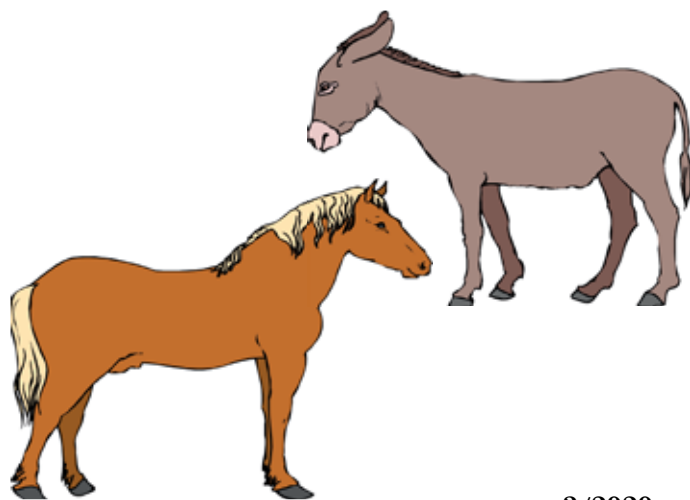
Б б

Чапына форма – Б б

Языйна форма – Бб

Гьа`рфын ду – [бэ]

Хьа`лхъый – [б] Балкан [балкан]

English club

Sound out the words. Choose the word that matches the picture by filling in the circle.

(Авудын джуваббы хялдхье. Шикылес магнаа хьобкуба хьоолн джуваб сечмишеэ ва албаттуреехья лышан гиххье.)

 <p>cup</p> <p>crub</p> <p>cat</p>	 <p>flag</p> <p>fun</p> <p>fig</p>	 <p>met</p> <p>mud</p> <p>map</p>
 <p>bus</p> <p>bin</p> <p>bump</p>	 <p>jug</p> <p>jam</p> <p>jeg</p>	 <p>bib</p> <p>bum</p> <p>bat</p>
 <p>mat</p> <p>mud</p> <p>mitt</p>	 <p>net</p> <p>nap</p> <p>nut</p>	 <p>sand</p> <p>sent</p> <p>sock</p>
 <p>hut</p> <p>hen</p> <p>hum</p>	 <p>bell</p> <p>bump</p> <p>bus</p>	 <p>net</p> <p>nap</p> <p>nut</p>

Никнеке хаа гъаъан хъигъарабий

Чис лезимын карбы:

1. Няк – 0,5 л.
2. Хъыняал` – 50 г.
3. Крахмал – 0,5 чейна кук.
4. Шакарна писюкI – 1 истакIан, 200 мг.
5. Къукъын къыIбыIн – 2 дене.

Хъигъарабий гъаъан этапбы:

1. Хааъад никнеке хъигъарабий гъаъас шы чис лезимын гыргын карбы саъийле гивийгъал.

2. КIинни кIараванеехъа няк кIяаъана ва чеехъа хъыняалын тика гъувойхъаран ва хъийгъа кIараван плиткIайлхъа гивийхъена.

3. ПисюкI крахмалыка сана аливкааъана.

4. ПисюкIылхъа къоIлле къукъын къыIбыIн аликкаъан ва вилкIайка сана сайкъалаъан.

5. ПисюкIий къукъейни аликкийлхъа няк аливку, рышшына сметан вухъес мее савкъалааъана.

6. Няк хъоохъар деш. Няк хъобхур мее, чилхъа писюкIыний къукъейн аликкий кIяъан ва кIукIейка гъакке сайкъалаъан. Меб кIараван уджагъылхъа гивийхъе ва мана хъоохъарас мее, маа гываадже.

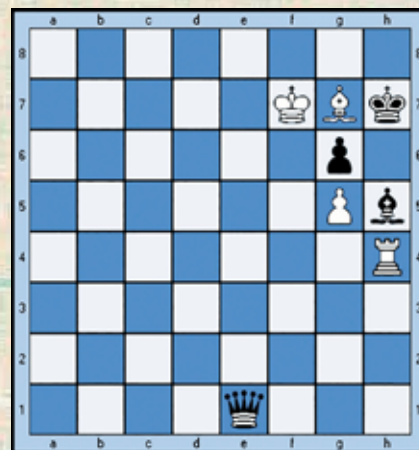
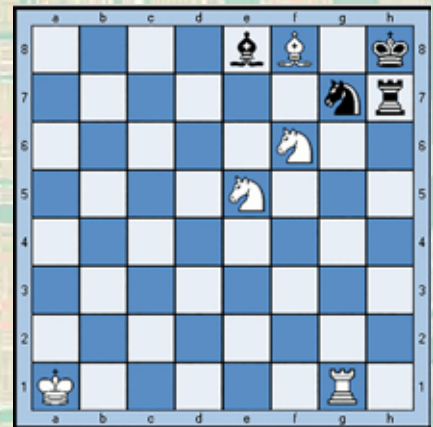
7. КIаравануджагъыле алябатIана ва мана мыкIан хъяннани менни хадни къабеехъа кIябаччена. Хъигъарабий мыкIа хъихъес мее ман кIукIейка сайкъалаъан.

8. Аликкий утагъни температурылхъа мее мыкIа хъыхъа мее, ман къапагъ итIумда садаччени къабеехъа кIяты, холодильникни мык гъаани каамереехъа гийхъен. Хъигъарабий са саягъыл` хъигъреджынва, ман гъар са саIъалтыле хъийгъа кIукIейка сана сайкъалаъан.

9. 4 – 5 саIъалтыле хъийгъа (ман холодильникни мык гъаани каамераини гуджуке асылыда вод) никнеке хаа гъийн, дадыкан хъигъарабий гъаззирда ээхъе.

Шагьматын клуб

Хь`ебни ходеебад мат гиххье.

Шокле ман ацанне?

Инсанын гыргын эбан дамарбы сана-санчык гицӱынее, кьолнаӱххэе экватор аликларас ээхье.

Шерлок Холмсни гьаӱгӱе китаббы одкӱнна автор Артур Конан Дойл офтальмолог ыхьа.

Тезеда банан одхьунийни инсанылхьа мычкааар геед ааӱ.

Ювааршыни аӱрее энке геиб баобаб ешемишоохье. Мана 5000 сenna ешемишувхьес вааӱхаӱ.

Китабни варакьыл` одкӱнийн язы энке югни компьютерни мониторни оони языйле 227-наӱххэе югда кьедже ва хьаӱдхьаӱс раӱгьаӱтда ээхье.

Хьувыл`ни кӱаарни диндарангыссе са йьгьни аӱрее 20-меена мебна диндаранг оохьанас вааӱхаӱна.

Йьгьыс са пачкӱа сигарет цыцӱагьани инсане са сенни аӱрее сура истакӱан кьырын одхьан.

Гьанс Кристиан Андерсениссе саӱгьв дена, хьодкуда са джад джуваб окӱанас аӱхы деш.

Инсаныхьа мыӱхьыле кӱилда эзелебы вод

Наӱцхуӱрыхьа, чини джандакыс сикӱы, дюн`йейни гыргыни нафаснанчыле хаӱдын маӱгь водун.

Девайни улепбышхьа тоозаке кьорамышхьесди мее, хь`ебни кьатал`ын кӱакӱбы ээхье.

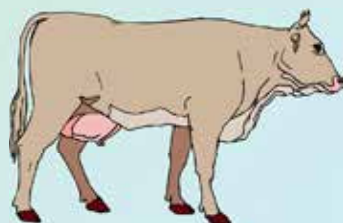
Кьеван садджу одхьанни карас чис сикӱыйн дад деш гьеле, манче гьамьд манчына кьаӱӱываала геокӱана.

ТАПМАДЖЕБЫ

Хайбышеехъа илхъечӀе,
Чике ялав хъигъоочӀе.
Сура хайбышее ийгвал`,
Чин сура авхъа гечӀе.

Чолбы хъыхъа мее хъынак`,
Гъооле чин шас хайпбаӀ няк.
Чина къатых обхъун мее,
Гъадайле шас июттун някӀ.

Йидж хайбышда ул`,
ХъивийхаӀ чил т`юл`.
Хаас ишыгъ гъеле,
Манчын ду вод ...

(къул`)

Алхъыгъы мее чин вачӀе,
Ушарше илӀодже.
Шоварни хыле воохъе,
Хылийн быт`нана ...

(чомче)

Мысайи верыгъ хъибхъы,
Эгъес зака йидж ибхъы.
Зы няхъа аддым авгъее,
Захъаб хъигъна йидж гибхъы.

Соколёнок

Лачын

3/2020

май – июнь

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство информатизации, связи и
массовых коммуникаций Республики Дагестан.

Регистрационный номер

серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г. выдан
управлением Роскомнадзора по Республике
Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Руководитель – главный редактор
М.М. Ахмедов

Редколлегия:

В. Гамзаев (редактор)
Ш. Бабаева
А. Дадашев
А. Исмаилов (зам. гл. редактора)
Т. Зургалова (отв. секретарь)
Н. Исаев
Х. Назирова
Аб. Омаров
К. Омаханов

Художественный редактор З. Даганов

Технический редактор Т. Лузина

Художник номера З. Даганов

Фото на обложке З. Ахметовой

Формат 60x84 ¹/₈.
Бумага офсетная.
Уч. изд. л. 3,9.
Уч. печ. лист 3,26.

Выход в свет 15.06.2020 г.
Тираж 235 экз.
Заказ № 559.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс-пресс».

Адрес типографии:

367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель:

Государственное бюджетное учреждение
Республики Дагестан «Редакция
республиканских литературных журналов
«Соколёнок» и «Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

Цахурский язык.

Индекс: на год - 78438,
на полугодие - 73888.

Цена свободная